

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.19

UDK 81'25

Primljeno: 20. 09. 2025.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Adriana Katavić

SLIKA BOSANSKIH FRANJEVACA U *TRAVNIČKOJ HRONICI* I NJENO PRENOŠENJE U FRANCUSKU KULTURU

Travnička hronika Ive Andrića duboko je ukorijenjena u povijesni i kulturni krajolik Bosne, koji je oblikovan trajnom prisutnošću franjevačke tradicije. Andrić u svom romanu stupa u intertekstualni dijalog s franjevačkim ljetopisima iz samostana Bosne Srebrene, a sliku bosanskog franjevca dodatno prikazuje kroz kulturnospecifične elemente te specifičan način govora i ponašanja bosanskih „ujaka“ u jednoj multietničkoj i povijesno turbulentnoj sredini. Takva kulturno i povijesno obojena slika predstavlja poseban izazov za prevoditelje. Ovaj rad istražuje koliko je od te slike zapravo sačuvano, a koliko izgubljeno u prenošenju u francusku kulturu. Istraživanje nastoji identificirati prevoditeljske strategije korištene za prenošenje tih elemenata i procijeniti u kojoj mjeri ciljni tekst čuva ovaj slojeviti povijesni diskurs romana. Metodama kontrastivne jezične analize usporedili smo izvorni tekst s dva prijevoda romana na francuski jezik. Rezultati mogu pridonijeti širim raspravama o književnom prevođenju, posebno u pogledu izazova prikazivanja intertekstualnosti i kulturno ukorijenjenih narativa stranom čitateljstvu.

Ključne riječi: *Travnička hronika*; Ivo Andrić; slika franjevaca; kulturnospecifični elementi; analiza prijevoda

1. UVOD

Bez sumnje jedan od najvećih pisaca s naših prostora, u početku pjesnik, pa zatim prozni pisac, naš nobelovac, svjetski poznat – Ivo Andrić – jedan je od domaćih autora koji se u zemljama bivše Jugoslavije najviše čita i o kojem se najviše istražuje i piše. Njegova se djela nanovo iščitavaju, prepričavaju, tumače u školama, na fakultetima, u književnim krugovima, na kulturnim događanjima, pa i u svakodnevnim običnim razgovorima. Andrićevim djelom i životom bavili su se mnogi, a koliko je to od pomoći za one koji na to nastavljaju i prinose vlastita istraživanja, toliko i pred nas postavlja nove zahtjeve i očekivanja. Jer, Andrić je neiscrpno vrelo književnoga blaga i brojni su i različiti aspekti njegovoga književnoga opusa koji se mogu istraživati i o kojima se može pisati.

I tematika Andrićevih djela koja se tiče franjevaca izrazito je duboka i višeslojna, jer, kako je jednom prilikom istakao Ivan Lovrenović, piščev bosanski franjevački svijet, u svim nijansama i temama „na jednom malom uzorku otkriva cijeli svijet“.¹ Andrićev je pogled na bosanski franciskanizam, slojevit i poseban, prikazuje franjevece kroz njihov specifičan način govora i razmišljanja te kroz njihovo kulturno i društveno djelovanje *secundum loca et tempora*.

U romanu *Travnička hronika* Andrić se, između ostalog, naslanja na jedinstven oblik franjevačkog spisateljstva – na samostanske ljetopise, konkretno i najviše na *Ljetopis kreševskoga samostana* iz 18. stoljeća (Lovrenović 2012). Snažan intertekstualni oslonac ogleda se u činjenici da Andrić poseže za pričama, događajima i likovima iz franjevačkih hronika, a pojedine rečenice i direktno preuzima. Midhat Šamić (1963: 76) primjećuje da je Andrić crpio građu i iz knjiga zvanih „likaruše“, dok su pojedini detalji preuzeti iz „pisma bosanskih franjevaca upućenog francuskom generalnom konsulu, pisanog u Fojnici 20. juna 1809“.

Kada se, sumarno, uzme u obzir kompleksnost Andrićevog književnog izraza, kulturnospecifični temat bosanskog franciskanizma te element intertekstualnosti, postaje jasno da sve to predstavlja značajan izazov za prevoditelje. Stoga je cilj ovog istraživanja analizirati prevodilačke strategije u dva prijevoda romana *Travnička hronika* na francuski jezik. Fokus analize je na prenošenju slike bosanskih franjevaca, posebno kroz kvalitativnu analizu ciljnog teksta (prijevoda). Metodama kontrastivne jezične analize usporedit ćemo izvorni tekst s prijevodima i istražiti kako se ova specifična

¹ Čitav razgovor može se pronaći na YouTubeu na linku: <https://www.youtube.com/watch?v=SaalQXjrFGs&t=1551s&pp=ygUaYW5kcmmEh2V2aSBkYW5pIHUgdHJhdm5pa3U%3D>, a dio kada Lovrenović govori navedeni citat u vremenu na videu između 25:25 i 25:30.

bosanska franjevačka kultura prenosi u ciljnu francusku kulturu. Kroz analizu prijevoda pokušat ćemo odgovoriti na pitanje mogu li čitatelji frankofone kulture doista u potpunosti razumjeti i doživjeti specifičnu *andrićevsku* sliku bosanske franjevačke kulture.

Kao izvornik koristit ćemo dijelove teksta iz izdanja *Travničke hronike* (2007), koje su objavili Matica hrvatska i HKD Napredak. Prijevodi koje ćemo analizirati su:

1. Andritch, Ivo (1981), *La Chronique de Travnik*, Lausanne: L'Âgèd'Homme, u prijevodu Michela Glouchevitcha;
2. Andrić, Ivo (2005), *La Chronique de Travnik*, Editions du Rocher, u prijevodu Pascale Delpech.

2. ANDRIĆEVI FRANJEVCI U TRAVNIČKOJ HRONICI

Bosanski se franjevci u Andrićevim romanima i pripovijetkama pojavljuju vrlo rano. Ivan Lovrenović (2012) navodi da je prvu pripovijetku s temom o bosanskim franjevcima, *U musafirhani*, Andrić objavio 1923. godine, „a potom, u skoro pravilnom ritmu, još devet [*U zindanu* (1924), *Ispovijed* (1928), *Kod kazana* (1930), *Napast* (1933), *Trup* (1937), *Čaša* (1940), *U vodenici* (1941), *Šala u Samsarinom hanu* (1946), *Proba* (1951)]“. Lovrenović (ibid.) dodaje: „Kad se tomu pribroji tretiranje franjevačkih tema i likova u drugim djelima (prije svega u *Travničkoj hronici*), može se reći da je Andrić o ovoj specifično bosanskoj povijesno-civilizacijskoj pojavi stvorio jedinstven iako torzičan književni opus“. Andrić je imao i veliku želju napisati fratarsku dramu i o čemu svjedoči jedno pismo prijatelju Tugomiru Alaupoviću. Iz svega toga možemo zaključiti da bosanski franjevci kod Andrića nikako nisu samo likovi koji popunjavaju bosanski kulturno-povijesni kolorit, te da ova tematika nipošto nije nevažna i sporedna.

Maja Vrkić (2020) primjećuje neraskidivost elemenata sintagme *bosanski fratri*, koja je najjasnije prikazana u pripovijetki *Čaša* kada fra Nikola Granić mladom fra Petru, koji je htio pobjeći iz Bosne, govori ove čuvene riječi:

„Nije tebi mjesto u svijetu i u Njemačkoj, nego u manastiru i u Bosni. Šta ćeš? Ovo je zemlja oskudna i uboga, tijesna i mrka, ni valija nije u njoj lako biti a kamoli raja i redovnik. U ovoj se zemlji jedna čaša vidi i bode oči kao najviša kula u nekoj drugoj. Kome je do toga da bude rahat i zendil, nije mu se trebalo u njoj roditi ni zafratriti. Ovdje se dram radosti dušom plaća. A ti idi sad pa pitaj zašto je tako. Ili, još bolje, niti idi niti pitaj, nego sjedi gdje si i budi što si, jer je

ludo ići i pitati drugog šta te boli, a mnogo pametnije sjediti i razgovarati sam sa svojom mukom. A ti misliš da ovakve kao što smo mi tamo u svijetu čekaju i neće da otpočnu teferič bez nas! E, moj Jusufe, nije to za nas fratre i Bošnjake. Jeste, ovdje te čeka kriva bosanska brazda i fratarska muka i sirotinjski bir i teška služba, a s druge strane, može biti, kolaj i svaka ljepota. Ali, šta ti vrijedi kad to nije tvoja strana! I da odeš tamo, ne bi ti ništa koristilo. Cijelog vijeka bi ostao ono što si. Ko te nikad ranije nije čuo ni vidio, samo kad te pogleda rekao bi odmah: Otkud ova fratrina ovdje? Gonite rđu tamo u Guču Goru, odakle je pobjego i vežite ga za lanac sa koga se otkinuo! I da budeš bogat i silan i strašan, prvi među prvima, da ti niko ne smije riječi kazati, ti bi mu to u očima pročitao. Pa opet isto. Nego, sjedi gdje si, na svom mjestu i u svom svetom Redu. Pa ako baš mora da se griješi, griješi ovdje! Poslušaj mene, nećeš se prevariti ni pokajati. Vrijedi se prelomiti i pregoriti. Zar je mala stvar biti Božji vojnik?“ (Andrić 2007: 192-193)

Lovrenović (2012) tumači da je Andrić Bosnu doživljavao kao svoj duhovni korijen, a način na koji je sve bosansko osjećao kao svoje („Sve moje je iz Bosne“), „dubinski je korespondentan u obliku u kojemu je to prisutno u bosanskoj franjevačkoj tradiciji, ili barem u jednome njezinu dijelu, onome čiji je baštinik i izraziti predstavnik Josip Markušić (1880–1968), jedan od najumnijih franjevaca Dvadesetoga stoljeća, koji za ljude u Bosni izrijeком kaže: ‘Sve je to naš narod, bez obzira na raz-like u vjeri.’“ Bosna, dakle, u svoj svojoj raznolikosti i bogatstvu, domovina je bosanskim franjevcima. Željko Ivanković (2006: 220) primjećuje: „I onoliko koliko je Bosna važna franjevcima, toliko su i jedno i drugo važni Andriću, ne samo kao junaci njegova djela, nego i kao dio istinske opsesivne ljubavi. Otuda nam se čini da ne postoje tri entiteta koji bi bili tako usko međusobno vezani, sudbinski vezani, kao Bosna, franjevci i Andrić“. Upravo je zahvaljujući tome Andrićev opus postao kredibilan posrednik franjevačke slike svijeta.

Za bosanske fratare u Andrićevim opisima Mato Nedić (2013: 228) primjećuje:

Oni su ponekad nezgrapni i karikaturalni, ali uvijek dišu narodski i zbog toga su zanimljivi. Njihova mudrost nije naučena iz knjiga, već od života, i u tome je njihova vrijednost. Oni su čuvari naroda i vjere, oni su skriveni prkos usmjeren protiv okupatora, lukavi su, pa kada pomalo i zastranjuju, simpatični su i to im se može oprostiti s obzirom da žive u teškim životnim uvjetima (...)

Zaista, Andrićevi franjevci nisu lišeni mana: nerijetko su tvrdoglavi, dovrtljivi do granica lukavosti, pa i smiješni. Ovakve opise i ovakav ton nalazimo i u *Travničkoj hronici*, što donekle, zbog dubine svoje kulturne pozadine, može predstavljati izazov pri prenošenju u druge kulture.

Lovrenović (2019) primjećuje da je Andrić na svoje fratre „primjenjivao sve ove sjajne književne postupke i tehnike koji se nisu zadržavali na površnom opisu teme“. Ni u *Travničkoj hronici* fratri nisu samo površno opisani, nego i njihov način govora, i opis, i stil ponašanja doprinose kulturno obojenom kompleksnom prikazu koji je izazovno prenijeti u ciljnu kulturu. Ti likovi, među kojima se u *Hronici* ističu fra Luka Dafinić, fra Ivo Janković i fra Mijat Kolar, nose složenu mješavinu ironije, poniznosti i tihe pronicavosti.

Bosanski je identitet nužno oblikovan pod djelovanjem franjevaca kroz dugih sedam stoljeća. Andrić na njemu svojstven način prenosi tu sliku u mnogim svojim djelima. Ivanković (2006: 220) smatra: „Bosnu o kojoj danas imamo svijest sačuvali su nam, posredovali franjevci, a slovo i duh njihove Bosne svijetu je posredovao naš Tolstoj, kako je europska kritika okarakterizirala Andrića, kad je putem njega otkrivala Bosnu“. Dodaje i: „Ova Bosna koja u svoju tradiciju upisuje franjevce i njihovo djelo, Andrića i njegovo djelo, proizvod je upravo franjevačkog djelovanja, a sama je ispunjena njihovom sadržinom, sadržinom njihova djela i djelovanja“ (ibid. 224). Lovrenović (2004) smatra da nitko „kao Andrić nije proniknuo u povijesni mentalitet svih mogućih bosanskih katoličkih *Dolaca*, u kojemu se konzerviranost i konzervativnost od načina preživljavanja polako pretvarala u čitavu životnu ‘filozofiju’“. U *Travničkoj je hronici* bosanski franjevački identitet oblikovan književnim postupcima (naglašena dijalektalnost, aforistički iskazi, narativni minimalizam) koji predstavljaju poetičko-stilističke signale od ključne važnosti za prevodilačku analizu.

Zadatak prevoditelja *Travničke hronike*, dakle, nije samo prenijeti tekst i njegovo značenje, nego i vrijednosni sloj franjevačke tradicije iz Andrićeve perspektive. Način na koji se u prijevodima taj sloj održava ili gubi, pokazuje kako se Andrićeva vizija franjevačke Bosne preoblikuje kroz jezične i kulturne posrednike.

3. INTERTEKSTUALNOST: FRANJEVAČKI LJETOPISE

Intertekstualnost, u smislu u kojem se ovdje primjenjuje, ne označava samo formalnu prisutnost tuđih tekstova u Andrićevu djelu, nego stvaralački dijalog s izvorima koji su oblikovali njegovu sliku o Bosni i franjevačkom redu. Umjesto da pojam shvaćamo u njegovom općem teorijskom značenju (Kristeva 1966; Bakhtin 1975), u ovom radu intertekstualnost označava svjesno preuzimanje i transformaciju tekstualnih predložaka – u Andrićevu slučaju, franjevačkih ljetopisa 18. stoljeća.

Lovrenović (2012) smatra da je za Andrićeva djela od velike važnosti bilo „‘otkriće’ jednoga specifičnoga vida franjevačkog spisateljstva – samostanskih ljetopisa,

konkretno *Ljetopisa kreševskoga samostana* iz 18. stoljeća, koji se vodi pod imenom fra Marijana Bogdanovića“. Takvi su zapisi postali Andriću stvarni hipotekst: iz njih je preuzimao motive, imena i fraze, pretvarajući ih u književni proizvod. Andrić je, dakle, istraživao franjevačke ljetopise i koristio ih kao izvor ili podlogu za priče, ne samo o franjevcima, nego i o pojedinim događajima. On sam i potvrđuje povijesnost pojedinih književnih likova franjevaca: „Moji fratri o kojima sam pisao, to su uglavnom svećenici iz triju srednjobosanskih samostana: Kreševa, Fojnice i Kraljeve Sutjeske. Postojao je i fra Petar. Govorilo se: ‘Sretan ko Petar. Kažu da je cijenio vođenje bilježaka i savjetovao mlade fratre poukom: ‘Zapiši, pa će i Bog upamtiti’“ (prema Jandrić 1982: 380). Svakako da pored franjevačkih ljetopisa, Andrić kao građu koristi i druge izvore koje je godinama istraživao. Nikolina Vrkić (2019a: 25) navodi da se osim franjevačkih kronika Andrić naslanja i na izvještaje, političke korespondencije i memoare francuskog konzula Pierrea Davida (u *Travničkoj hronici* Daville), izvještaje austrijskog konzula Paula von Mittesera (u romanu Joseph von Mitterer), putopis Davidova pomoćnika des Fossésa i putopis Matije Mažuranića.

Franjevački ljetopisi, kako objašnjava Andrija Zirdum (1985: 43) nastaju iz potrebe da se bilježe događaji „pretežno povjesničkog značenja“, dok Iva Beljan (2011: 29) u njima vidi „jedan od raširenih žanrova u srednjovjekovnoj historiografiji, a sadrže opsežnu građu, raspoređenu po godinama, koja prati *res gestae*, i može biti svjetska (opća) ili lokalna (vezana za pokrajinu, monarhiju, dinastiju, samostan i sl.)“

Franjevačke se kronike najviše pišu u 18. stoljeću, i to u tri tada preostala samostana – Fojnica, Kraljeva Sutjeska i Kreševo. U vremenu političke nestabilnosti i vjerske ugroženosti 18. stoljeća, pisanje postaje sredstvo očuvanja identiteta (Lovrenović 2012; Mišić-Radoš 2019). U tom duhu, Andrić preuzima kroničarsku perspektivu i prenosi je u svoj romaneskni svijet: *Na Drini ćuprija* prvobitno je nosila naslov *Višegradska hronika* (Lovrenović 2012), a *Travnička hronika* nastavlja istu tradiciju pretvarajući dokument u priču. Dakle, franjevački opstanak usko je vezan uz zapisivanje i tako franjevci razvijaju kulturu pamćenja i sklonost k čuvanju povijesti. Andrić u potpunosti uranja u ovaj način razmišljanja pišući svoje kronike, fokusirajući se u romanima na pojedinačne priče, te preuzimajući imena i događaje iz franjevačkih ljetopisa. Andrić preuzimajući priče i likove iz franjevačkih ljetopisa primjenjuje različite književne postupke, mijenja ih u skladu sa svojom *ars poetica* i pretvara njihovu izvorno povijesno-kulturnu posebnost u autonomnu književnu vrijednost. Beljan (2016) primjećuje „... kako Andrić kronike ne koristi kao gotovu građu, nego kao elemente koje umjetnički transformira, što ga zapravo čini pretečom suvremenog načina čitanja ljetopisa“. Zapravo, jedan od razloga zašto Andrićeve fratre tako lako doživ-

ljavamo kao stvarne historijske likove jeste to što je sam Andrić ljetopisima pristupao kao povijesnim autoritetima, što je vidljivo i iz njegovog doktorata *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* u kojem se fokusira i na franjevačku književnu tradiciju. Vrkić (2019a: 29) smatra da Andrić ljetopisima „... u prvom redu pristupa kao historiografskim žanrovima, kao legitimnom izvoru u rekonstrukciji prošlosti“, a Beljan (2014: 97) zaključuje da se Andrić prema ljetopisima odnosio jednako kao što su se franjevački kroničari odnosili prema starijim kronikama, „kao prema autoritetu tradicije iz koje uzimaju građu te ne sumnjaju u njihovu istinitost“. Oraić-Tolić (1990: 208) govori o tome da Andrić franjevačke ljetopise vidi kao „riznicu vrednota što ih u citatnim procesima treba ponovno začudno vidjeti, preocijeniti i tako na novoj razini sačuvati“. Dakle, Andrićev odnos prema ljetopisnoj građi je pozitivan i povjerljiv: tretira ih kao vjerodostojne dokumente, ali ih preinačuje prema vlastitoj *ars poetica*. Time nastaje gusti intertekstualni sloj u kojemu se kronika pretvara u roman, a arhivska građa u književnu istinu. U tom smislu, intertekstualnost u kontekstu teme ovog rada ima dvostruku funkciju: (1) kao unutartekstualna prisutnost franjevačkih kronika i (2) kao ključ za razumijevanje kako prevoditelji prenose taj kroničarski ton u druge jezike. Kada se u prijevodima taj ton gubi ili kada se kulturno specifičan izraz iz ljetopisa prevodi neutralno, nestaje i dio Andrićeva „franjevačkog“ horizonta.

Sam Andrić (2008: 277) kaže: „Opisi kojima su popraćeni ti računi o globama i učenama u svom drastičnom iskazu toliko su psihološki verni da verodostojnost ovih dokumenata uzdižu iznad svake sumnje“. Nemec (2013) opisuje taj proces kao slobodnu igru fantazije nad arhivskim zapisima. Andrićevi su fratri toliko „živi“, realistični, da Vrkić (2019a: 25) s razlogom primjećuje kako u „takvom intertekstualnom prožimanju dolazi do brisanja čvrstih granica između dva naočigled suprotstavljena žanra – historiografije i književnosti“, a Šamić (1962: 779) iznosi da Andrić podatke „razmješta, kombinuje i povezuje s podacima koji su plod njegove invencije u tolikoj mjeri da je sve to kao saliveno“. Naposljetku, sam on u pismu Tugomiru Alaupoviću zabilježit će da mu je žao što „sa svakim fratrom biva zakopana jedna historija“ (prema Drljić 1962: 377).

4. ANALIZA PRIJEVODÂ *TRAVNIČKE HRONIKE*: SLIKA BOSANSKIH FRANJEVACA

Prvi put se u romanu *Travnička hronika* fratri spominju u ovom odlomku:

Izvornik: Uzalud je već nekoliko dana ranije nastojao preko Davne da mu toga dana dođe ma ko od uglednijih Turaka. Čak i neki iz Konaka koji su obećali nisu došli. Fratri i njihovi vernici odbili su ljubazno ali odlučno. (34)²

Prijevod 1: En vain, par l'intermédiaire de d'Avenat, il avait tenté d'obtenir que quelques Turcs importants viennent, ce jour-là, lui rendre visite. Même les quelques personnages du Konak qui avaient promis leur présence ne vinrent pas. Curés et fidèles avaient aimablement mais nettement décliné l'invitation. (27)³

Prijevod 2: Plusieurs jours auparavant déjà, il avait essayé en vain, par l'intermédiaire de d'Avenat, de s'assurer la présence de qui que ce soit parmi les notables turcs. Même certaines personnes du Konak qui avaient promis de venir ne vinrent point. Les moines et leurs fidèles refusèrent aimablement mais fermement. (58-59)⁴

Najprije, riječ *fratri* je u prvom prijevodu prevedena kao *curés*, a u drugom kao *moines*. *Curés* je riječ koja označava *župnike* ili *parohe*, a može se ponekad koristiti i u značenju svećenika uopće. Ta riječ ne evocira franjevačke, nego možda češće dijecezanske svećenike. Osim ako čitatelj već nije upoznat s konkretnom religijskom strukturom Bosne u 19. stoljeću, neće asocirati riječ *curés* franjevačkim svećenikom. *Moines* je riječ koja označava *monahe*. Monah je u originalnom značenju iz grčkog (starogrčki: μοναχός [monakhós] – „sam“, „jedini“) *pustinjak*, *samotnjak*, tj. netko tko se odlučuje na kontemplativni život. Nisu svi svećenici monasi i nisu svi monasi svećenici. Kad je u pitanju bosanska franjevačka zajednica, većina franjevaca su i

² Na svakom navodu iz izvornika oznaka stranice odnosi se na: Andrić, I. (2007), *Travnička hronika*, Matica hrvatska - HKD Napredak, Sarajevo.

³ Na svakom navodu iz prijevoda 1 oznaka stranice odnosi se na: Andritch, I. (1981), *La Chronique de Travnik*, Lausanne : L'Âgèd'Homme.

⁴ Na svakom navodu iz prijevoda 2 oznaka stranice odnosi se na: Andrić, I. (2005), *La Chronique de Travnik*, EditionsduRocher, u prijevodu Pascale Delpech.

svećenici, ali oni ne žive zatvoreno i monaški, nego su uvijek bliski narodu i običnom čovjeku. Naime, franjevački red, zajedno s dominikanskim i karmelićanskim, spada u tzv. prosjačke redove, i njihovi su redovi otvorenog tipa, za razliku od kontemplativnih redova (redova zatvorenog tipa), kao što su benediktinci, trapisti, cisterciti, augustinci itd. Možemo reći da prosječan čitatelj nije svjestan ove razlike, ali i to da prosječan čitatelj ne bi, pročitavši riječ *moines*, nužno pomislio na franjevačke redovnike, osim ako nije već upoznat s bosanskom kulturom. Riječ *monah* (*moine*) evocirala bi prije nekog čovjeka iz religijskog reda obučenog u neku vrstu redovničke odore ili halje, ali to nužno ne bi morao biti franjevac. Dakle, smatramo da bi većina čitatelja u oba ova prijevoda pomislila prvenstveno općenito na svećenike, ali ne bi i uočila franjevački identitet koji je ključan za bosanski društveno-kulturni kontekst. Bez pravog povijesnog konteksta, ovi franjevci se francuskim čitateljima mogu činiti kao obični redovnici ili svećenici, ali za Bosanca oni su kulturne ikone. Već u ovom ulomku počinje slikanje frataru kao ljudi zatvorenih, nesklonih strancima, ali i utjecajnih prema svojim vjernicima. Međutim, nedostatan precizna leksika ne pruža frankefonom čitatelju dovoljno informacija o tome da je riječ specifično o bosanskim franjevcima.

Nadalje, titula *fra* prvi put se spominje ispred imena Ive Jankovića. Posebno je zanimljivo koje prevodilačke strategije su u ovom slučaju upotrijebljene:

Izvornik: Upoznao se sam sa dolačkim župnikom fra Ivom Jankovićem, čovekom od sto i četiri oke težine, ali živa duha i oštre reči. (60)

Prijevod 1: Il fit la connaissance de curé de Dolats, fra (I) Ivo Jankovitch, qui pesait cent quatre okas mais dont l'esprit était vif et le verbe tranchant. (54)

(I) Abréviation du mot italien „frate“. Le catholicisme vient en effet de la côte vénitienne.

Prijevod 2 : Il avait fait la connaissance du curé de Dolac, frère Ivo Jankovic, un homme de cent quatre okas mais à l'esprit vif et aux propos péremptoirs. (103)

U prvom prijevodu, Glouchevitch se odlučuje na strategiju eksplikacije u fusnoti. Međutim, ovo objašnjenje je zapravo neprecizno. Iako titula *fra* jeste skraćeni oblik talijanskog *frate*, podrijetlo riječi *frate* je zapravo izravno latinsko, jer je franjevački

red (Ordo Fratrum Minorum) nastao u 13. stoljeću kada je službeni jezik Crkve bio latinski. Nadalje, katoličanstvo ne dolazi s venecijanske obale ni općenito, a ni konkretno u Bosnu. Brojni izvori govore o nekoliko različitih utjecaja. Srećko Džaja (1992) navodi nastojanja Rimske kurije i katoličkih misionara (od kojih su neki bili dominikanci, a kasnije franjevci) u 15. stoljeću da riješe problem pojave krivovjerja bosanskih krstjana (Crkve bosanske). Nadalje, Ratko Perić (1993) govori o krštavanju Hrvata od strane rimskih misionara po dolasku Huna i Avara, ali i utjecaju ćirilometodske predaje. Franjevci, koje prevoditelj povezuje s dolaskom katoličanstva, što nije faktografski ispravno, dolaze 1291. godine iz različitih dijelova Italije, pa i Hrvatske. Ova kompleksna slika razvoja i egzistiranja katoličanstva u Bosni nikako nije vezana ni isključivo uz franjevce ni uz Italiju, a kamoli venecijansku obalu. Čitatelj ciljne kulture stoga ostaje znatno uskraćen za stvarne činjenice ovakvom materijalnom pogreškom i pojednostavljenim objašnjenjem. Jedna moguća prevodilačka strategija bilo bi traženje dinamičkog ekvivalenta⁵, tj. onog jezičnog oblika koji se koristi u ciljnoj kulturi, dok bi druga strategija bilo ispravno objašnjenje u fusnoti. Ostavljanjem titule *fra* vjerojatno i nije u potpunosti jasno čitatelju da je direktni ekvivalent u frankofonoj ciljnoj kulturi *frère*, čime se prijevod mogao lako razriješiti. Upravo, u drugom prijevodu, Delpech se odlučuje za dinamički ekvivalent *frère* (brat), što i jeste titula koja se obično stavlja ispred imena fratra. Time je ova slika dovoljno jasno i precizno predstavljena frankofonoj čitalačkoj publici. Ipak, treba imati na umu da se *fra* (*frère*) ne stavlja samo ispred imena franjevačkih fratara, nego i ispred imena prosjačkih redova, budući da se oni međusobno oslovljavaju kao braća, kako bi naglasili jednakost. Stoga, iako možemo pretpostaviti da bi čitatelj zamislio najvjerojatnije franjevačkog svećenika, to nije samo po sebi razumljivo, pogotovo za one narode kojima franjevci nisu toliko bliski i koji su se možda više susretali s drugim prosjačkim redovima. Postavlja se pitanje je li neophodno u fusnoti ipak dodati da je u pitanju franjevački fratar.

U sljedećem primjeru vidimo ponovo nedosljednost i nepreciznost u prevođenju riječi *fratar*, ali i strategiju prevođenja u kontekstu društveno-kulturnih okolnosti:

Izvornik: Iz ovo nekoliko pravoslavnih kuća niko nije hteo da ide u službu, a katoličke devojke, koje su služile čak i po turskim kućama, nisu za

⁵ Pojam dinamički ekvivalent (engl. *dynamic equivalence*) uvodi Eugene A. Nida (1964) u djelu *Toward a Science of Translating*. Nida ga definira kao oblik prijevoda koji ne teži doslovnom, već funkcionalnom podudaranju između izvornog i ciljnog teksta — tj. takvom izrazu u ciljnom jeziku koji će izazvati ekvivalentan učinak na čitatelja. Za razliku od formalne ekvivalencije, koja naglašava strukturalnu i leksičku vjernost, dinamička ekvivalencija stavlja naglasak na razumljivost, prirodnost i komunikativnu svrhu prijevoda.

prvo vreme smele da nogom stupe u Francuski konzulat, jer su im fratri pretili prokletstvom i teškom pokorom. (48)

Prijevod 1: Les jeunes filles catholiques, pourtant habituées à servir dans les familles turques, n'osaient aller chez le Consul français: leurs curés les menaçaient, si elles le faisaient, de leur malédiction. (42)

Prijevod 2: Dans les quelques familles orthodoxes, personne ne voulait travailler chez autrui, et les jeunes filles catholiques, qui étaient même employées chez les Turcs, n'osaient pas au début franchir le seuil du consulat de France, car les moines les avaient menacées de malédiction et d'un terrible opprobre. (84)

Ova rečenica jasno oslikava odbojnost franjevaca prema dolasku Francuza u Bosnu. Lovrenović (2012) objašnjava da rad franjevaca 18. stoljeća karakterizira „obrana fizičke i duhovne egzistencije, borba protiv kvara, štete, osipanja...“ Stoga, da bi fratri odbili svoj puk od „mrskih jakobinaca“, prijete im „prokletstvom i teškom pokorom“. U prvom prijevodu na francuski jezik, ipak, dolazi do određenog odstupanja od tog specifičnog kulturnog elementa. Fratri su ovdje opet prevedeni kao „župnici“ (curés), čime se gubi činjenica da su upravo *franjevci* ti koji usko komuniciraju s pukom i usmjeravaju ih. U drugom prijevodu *fratri* su opet prevedeni kao *moines* (monasi). Nadalje, „prokletstvo i teška pokora“ u prvom je prijevodu sažeto u jednoj riječi „malédiction“, čime se gubi posebna upornost franjevaca u biranju različitih načina odbijanja vjernika od Francuza. U francuskom jeziku ekvivalent za riječ *pokora* je *pénitence*, što je poseban oblik religijskog odricanja, pokajanja, postizanja discipline i sl. Međutim, u prijevodu te riječi nema, pa se tako izgubio i dio prakse. U drugom prijevodu fratri su prijetili prokletstvom i velikom sramotom i osudom (*opprobre*). Dakle, i ovdje je izgubljena riječ *pokora*.

Sljedeći, oveći odlomak, pruža fizičku i mentalnu karakterizaciju fratra Julijana Pašalića. Pored fizičkog opisa, koji obiluje turcizmima, Andrić nam portretira fra Julijana kroz njegov specifičan govor i ponašanje.

Izvornik: Tek kad je seo, jedan od onih oko vatre progovori nekoliko italijanskih reči i kaza da je fratar iz gučegorskog manastira, da se zove fra Julijan Pašalić i da putuje manastirskim poslom. Ostali su bili kiridžije.

Sastavljajući sporo italijanske rečenice, Defose kaza ko je i šta je. Fratar, koji je imao čekinjaste velike brkove i guste obrve, ispod kojih se, kao ispod maske, smejalo mlado lice, kad ču reći „Pariz“ i „carski Francuski generalni konzulat u Travniku“, namršti se odjednom i učuta bez prelaza. Jedan trenutak posmatrali su se mladić i fratar, ćutke i nepoverljivo.

Fratar je bio vrlo mlad, ali krupan, u crnoj debeloj kabanici ispod koje su provirivali zagasitomodra anterija, bensilah i pusat. Mladić ga je gledao sa nevericom i pitao se, kao u snu, je li moguće da je ovo sveštenik i redovnik. A fratar je posmatrao stranca, visokog rumenog mladića, lepog, mirnog i bezbrižnog izgleda, oštro i nemo, ne krijući svoje negodovanje kad je čuo iz koje je zemlje i koja ga vlada šalje.

Da bi prekinuo ćutanje, Defose zapita fratra da li mu je služba teška. - Pa eto, mi u zaista teškim prilikama nastojimo da održimo ugled naše svete Crkve, dok je vi, tamo u Francuskoj, živeći u punoj slobodi, rušite i progonite. Šteta i grehota, gospodine!

Defose je znao iz razgovora koje je imao u Splitu da su fratri i sa njima i sav katolički živalj u ovim krajevima protivni francuskoj okupatorskoj vlasti kao bezverskoj i „jakobinskoj“, pa ipak je bio iznenađen ovakvim razgovorom i pitao se u sebi kako jedan carski konzularni činovnik treba da postupi u ovakvoj nepredviđenoj prilici. (75)

Prijevod 1: Une fois assis, quelqu'un lui parla en italien; c'était un moine du couvent de Goutcha, du nom de fra Giuliano Pachalitch, qui voyageait pour les affaires de son couvent. Les autres étaient des rouliers. Cherchant ses mots, Des Fossés répondit; dès que le moine eut entendu les mots fatidiques: Paris, Consul impérial, il fronça les sourcils épais sous lesquels, comme sous un masque, riait son jeune visage, et se tut.

Un instant, ils s'observèrent, muets et sur le qui-vive. Le frère était très jeune; dans son manteau noir couvrant un vêtement bleu fonce, une ceinture de cuir, des armes, il paraissait assez fort. Désormais, le jeune diplomate l'observait avec soupçon, doutant un peu de son état; lui aussi, le moine observait cet étranger jeune, rose, grand,

tranquille et beau: le pays d'où il venait comme le gouvernement qu'il servait lui inspiraient une méfiance égale qu'il ne songeait pas à dissimuler.

Pour rompre le silence, Des Fossés demanda au moine si son service n'était pas difficile.

- Vous le voyez, répondit l'autre, nous nous efforçons, en des circonstances bien contraires, de maintenir la Sainte Eglise, tandis que vous, en France, vivant en pleine liberté, vous la persécutez et tachez de la détruire. Quel dommage, monsieur, et quel péché !

Par les entretiens qu'il avait eus à Split, Des Fossés savait que les prêtres et, avec eux, tous les catholiques de la région se dressaient contre les forces françaises occupantes, entachées d'irrégion et de jacobinisme. (69 – 70)

Prijevod 2 : Ce n'est que lorsqu'il s'assit qu'un des hommes rassemblés autour du feu prononça quelques mots en italien, déclarant qu'il était moine au monastère de Guča Gora, qu'il s'appelait frère Julijan Pašalic et voyageait pour les affaires du monastère. Les autres étaient des rouliers.

Formulant lentement ses phrases en italien, des Fossés expliqua qui il était et ce qu'il était. Le moine, qui avait de grandes moustaches hérissées et des sourcils épais, sous lesquels, comme sous un masque, souriait un visage juvénile, en entendant les mots «Paris» et «consul impérial de France à Travnik», prit un air renfrogné et garda soudain le silence. Le jeune homme et le moine s'observèrent un moment sans un mot et avec défiance.

Le moine était très jeune, de forte corpulence, vêtu d'un gros manteau noir sous lequel on apercevait un gilet bleu foncé, une large ceinture de cuir et des armes. Le jeune homme le considérait d'un air méfiant et il se demandait, comme en rêve, s'il était possible que ce fût un religieux et un moine. Le frère, lui, observait l'étranger, grand jeune homme aux joues roses, de belle prestance, l'air calme et insouciant, d'un œil perçant et sans un mot, sans cacher le malaise qu'il avait ressenti en entendant d'où il venait et quel gouvernement l'envoyait.

Pour rompre le silence, des Fossés demanda au moine si son ministère était difficile.

- Eh bien, nous essayons de préserver dans des conditions particulièrement difficiles le prestige de notre sainte Eglise, alors que vous, là-bas en France, en toute liberté, vous la minez et la persécutez. Quel dommage et quel péché, Monsieur!

Des Fossés savait, d'après les conversations qu'il avait eues à Split, que les frères et avec eux toute la population catholique de ces régions étaient hostiles aux autorités d'occupation françaises, considérées comme incroyantes et «jacobines», mais il était quand même surpris d'une telle sortie et se demandait comment un employé consulaire de l'Empire devait se comporter dans une situation aussi inattendue. (128-129)

Prvo što se odmah može uočiti jeste prijevod samog imena fra Julijana Pašalića. U prvom prijevodu, prevoditelj ga prevodi kao *fra Giuliano Pachalitch*. Nije nam jasno zašto se prevoditelj odlučuje na talijaniziranu verziju imena Julijan. Jedno moguće tumačenje je da, budući da fra Julijan govori talijanski, prevoditelj ga povezuje s Italijom i daje mu talijansko ime. Čitatelj ciljne kulture bi tako mogao zaključiti i da je spomenuti fratar Talijan, iako to nikako nije točno. Prevoditeljica u drugom prijevodu ostavlja ime u njegovoj originalnoj formi (iako umjesto slova *é* na kraju stavlja *c*), s titulom *frère* ispred imena. Nadalje, u prvom prijevodu *gučegorski manastir* prevodi se kao *couvent de Goutcha*. I onako nepoznato mjesto Francuzima sada je nepotrebno skraćeno. U drugom prijevodu je to *monastère de Guča Gora*. U francuskom jeziku, ipak, postoji razlika između *couvent* i *monastère*, premda se nerijetko u svakodnevnom govoru koriste u istom značenju. Trésor de la langue française (CNRTL) *monastère* definira kao „maison où vivent, généralement dans la claustration, des moines ou des moniales,“ (kuća u kojoj žive, općenito u klauzuri, monasi ili monahinje), dakle kao zajednicu zatvorenog, kontemplativnog tipa, budući da u njoj žive monasi u *klauzuri*. S druge strane, *couvent* potječe od lat. *conventus* („okupljanje“) i odnosi se na kuću redovnika ili redovnica koji žive u zajednici, osobito pripadnika prosjačkih redova poput dominikanaca ili franjevaca (CNRTL, s.v. *couvent*). I etimološki je razlika jasna: *monastère* potječe od grč. *monastērion* („mjesto gdje se živi sam“), a *couvent* od lat. *convenire*, „okupljati se“. Budući da franjevci pripadaju prosjačkom redu čiji je život aktivan i pastoralno orijentiran, naziv *couvent* bolje odgovara njihovom tipu zajednice od *monastère*, koji označava zatvoreni, monaški oblik

života. Dakle, *Couvent* je precizniji prijevod za Samostan Guča Gora. Nije ni u potpunosti precizno riječi *frère*, *prêtre* i *moine* koristiti kao sinonime, a ovu sinonimiju upravo i nalazimo u prvom prijevodu konstantno, kako u konkretnom navedenom odlomku, tako i kroz čitav prijevod romana. *Frère* zaista odgovara hrvatskom *brat* ili *fra* i titula je koja se stavlja ispred imena svakoga tko je položio prve (privremene) zavjete i živi u samostanskom bratstvu, ali on ne mora biti zaređeni svećenik. *Prêtre* označava zaređenog svećenika koji je položio trajne svećeničke zavjete, dok je *moine* u našem prijevodu *monah*. Upravo se ovdje u tom svjetlu može komentirati i posljednja rečenica u ovom paragrafu gdje je konkretna riječ *fratri* prevedena kao *svećenici* (*prêtres*), dok je u drugom slučaju prijevod ipak precizniji, jer je prevedeno kao *frères*. Paralelno s franjevcima postojali su i drugi svećenici, tj. etablirane katoličke strukture, a u *Travničkoj hronici* naglasak je na fratriba, a ne na drugim svećenicima, budući da je upravo ovaj element fratarske suzdržanosti i skepse prema stranim konzulima ono što Andrić oslikava u svom djelu.

Poseban kulturnospecifični element Bosne jeste nazivanje fratara *ujacima*. Ovaj pojam seže još iz osmanskoga vremena kada su se na ovaj način franjevci skrivali pred Osmanlijama, pa su ih u obiteljima nazivali *ujacima*.

Izvornik : Bio je tako jedan od tih starih „ujaka“ koji je voleo rakiju više nego što starešine dopuštaju i nego što je za telesno zdravlje i duhovni napredak dobro i korisno. Starac je bolovao od jetre, ali piće nije ostavljao. Fra Luka, koji je u svojim zabeleškama imao i lek pod naslovom „da omrzne čovjeku piće“, lečio je starog fratra s mukom i bez uspeha. Svaki dan se ponavljao između njih isti razgovor. — Prodi se ti, fra Luka, mene i gledaj one koji hoće da se liječe i kojima ima lijeka — gundao je ujak. (208)

Prijevod 1: Il était un vieux moine qui buvait du raki plus que ses supérieurs ne l'y autorisaient et plus qu'il n'est salulaire au corps ou à l'âme. Ce vieillard souffrait du foie, sans pour cela cesser de boire. Fra Lucas, qui avait dans ses notes une recette intitulée «pour dégouter de la boisson», soignait en vain le vieux père. Chaque jour, c'était la même antienne :

- Ne te soucie pas de moi, fra Lucas, occupe-toi de ceux qui veulent se soigner et pour qui il existe des remèdes, grognait le vieux.

(210)

Prijevod 2: Parmi les «vieux», il y en avait un qui aimait la rakia plus que les supérieurs ne le permettaient et plus qu'il n'était bon et utile pour la santé du corps et le développement de l'esprit. Le vieillard avait le foie malade, mais ne renonçait pas à boire. Frère Luka, qui dans ses notes avait aussi un médicament à la rubrique «Pour faire détester à l'homme la boisson», soignait le vieux frère avec difficulté et sans succès. Chaque jour, la même conversation se répétait entre eux.

- Laisse-moi tranquille, frère Luka, et occupe-toi de ceux qui veulent se soigner et pour lesquels il existe un remède, bougonnait le vieillard. (356-357)

Ujak, dakle, je kulturnospecifičan element franjevačke Bosne koji, ukoliko ga želimo prenijeti u ciljnu kulturu, moramo razjasniti prevodilačkom strategijom eksplicacije. U prvom prijevodu, prevoditelj je preveo neutralnim, ali i nepreciznim *moine*. Fra Luka je prevedeno kao *Fra Lucas*, što nije precizno ne samo zato što to nije originalno ime ovog fratra, nego i zato što ako bi se imenu Luka i tražio francuski ekvivalent, to bi onda bilo ime *Luc*. U drugom prijevodu, prevoditeljica se odlučila na riječ *vieux* pod navodnim znacima. Iz tog se izraza može razumjeti da su u pitanju najvjerojatnije neki stariji fratri, koji su nazvani tako iz neke familijarnosti ili u određenom slengu. Taj je prijevod stoga donekle bliži izvorniku po smislu, iako je riječ *ujak* potpuno izgubljena, a kulturnospecifična konotacija uopće u prijevodima je izostala. Slika bosanskih franjevaca nije samo leksička, nego kulturološka, povijesna i društvena, i teško da se ikada u potpunosti može uklopiti u neki drugi jezik, pogotovo ako je sama leksika izostavljena.

Sljedeći primjer važan je ne samo jer je kulturnospecifičan, nego jer je i intertekstualno povezan s *Ljetopisom kreševskog samostana* fra Marijana Bogdanovića. Andrić opisuje fra Luku Dafinića, travničkog *likara* koji je poseban ne samo zbog svog fizičkog izgleda, nego i specifičnog narodskog govora koji Andrić inkorporira u taj opis:

Izvornik : Sve je red i mir u toj ćeliji po kojoj se nećujno kreće visoki, kratkovid i mršavi *likar*. Fra Lukina mršavost je bila poslovična u cijeloj Provinciji. („Dvije stvari ni najučenija ulema ne zna, na čemu zemlja stoji i o čem habit na fra Luki visi.“) Na tom visokom i mršavom telu stajala je, uspravna i živa, lepa glava sa modrim očima nekud zanesena i malko odsutna pogleda, sa tankim vencem bele kose na

pravilnoj lobanji, sa finom rumenkastom kožom ispod koje su se videli plavi i razgranati krvni sudovi. Ostao je živ i pokretan sve do pod starost. „Taj ne hoda, nego sijeća kao sablja“, — govorio je za njega jedan od gvardijana. (201)

Prijevod 1: Tout, dans cette cellule où évoluait le «midicin», respirait l'ordre et la paix. Il était myope, grand et maigre, très maigre, d'une maigreur qui était devenue proverbiale dans toute la province. On disait: «Les plus savants ulémas (I) musulmans ignorent deux choses : sur quoi s'appuie la terre et sur quoi pendent les vêtements de fra Lucas.» Sur ce corps haut et maigre, était plantée bien droit une belle tête, au crâne régulier couronné de cheveux blancs, au visage vif, dont les yeux bleus avaient un regard légèrement rêveur et absent, et dont la peau rosée laissait apparaître les ramifications des vaisseaux sanguins. Il resta vif et rapide jusqu'à la vieillesse. Il ne marchait pas, il passait «en éclair comme un coup de sabre», disait de lui un supérieur. (201-202)

(I) Prêtre mahométan

Prijevod 2 : Tout n'était qu'ordre et calme dans cette cellule ou le grand et maigre *médecin*, qui était myope, évoluait sans bruit. La maigreur de frère Luka était proverbiale dans toute la région. («Les ulémas les plus savants ignorent deux choses: sur quoi repose la terre et comment tiennent les vêtements de frère Luka.») Ce corps maigre était surmonté d'une belle tête, bien droite et pleine de vie, avec des yeux au regard rêveur et un peu absent, une fine couronne de cheveux blancs sur un crane régulier, une peau rosée et délicate sous laquelle on apercevait une multitude de vaisseaux sanguins bleuâtres. Il resta vif et alerte jusqu'à la vieillesse. «Cet homme ne marche pas, mais fend l'air comme le sabre», disait de lui un des pères. (344-345)

U prvom prijevodu, odmah u prvoj rečenici možemo zapaziti da prevoditelj nije prenio sliku fra Luke koji se nečujno kreće svojom ćelijom. Metodom povratnog prijevoda, prva rečenica glasi: „Sve u toj ćeliji, u kojoj se kretao 'likar', odisalo je redom i mirom“. Potom u drugu rečenicu prevoditelj prebacuje da je fra Luka kratkovid i mršav. U drugom prijevodu ova je slika prenesena. Nadalje, izraz *Provincija* (a ovdje

se misli na Provinciju Bosnu Srebrenu) označava samostalnu franjevačku upravno-crkvenu jedinicu, a ne svjetovnu teritorijalnu cjelinu. Prevođenjem riječi *Provincija* kao *province* ili, još nepreciznije, *région*, gubi se njezino specifično značenje unutar franjevačke hijerarhije i duhovne geografije. Time se razrjeđuje i povijesni sloj značenja koji je u Andrićevu tekstu povezan s višestoljetnim kontinuitetom Franjevačkog reda u Bosni, jer izraz ne označava zemljopisnu već identitetsku i institucionalnu stvarnost. Potom, riječ *habit* je u oba prijevoda prevedena kao *vêtements*. Iako u francuskom jeziku postoji riječ *l'habit (franciscain)* ili, još konkretnije, *la bure*, prevoditelj je izbjegao te riječi. Time se izgubila slika fratra upravo u svojoj „oficijelnoj“ odjeći – habitu, koji upravo i *visi* jer se sastoji iz jednog dijela (osim kukuljice) koji se oko struka steže *pâsom* (pojasom). Nadalje, „taj ne hoda, nego sijeja kao sablja“ nosi u sebi specifičan duh jezika i kulture tog vremena. Lovrenović u svom eseju „Ovdje se dram radosti dušom plaća“ (2012) kaže da nema „gotovo ni jednoga bosanskoga ili hercegovačkog kraja, grada, karakterističnijega geografskog pojma, lokalnih klimatskih osobitosti, čak pejzažnih *valeura*, koji se u Andrićevu opusu ne spominju i o kojima se ne govori uvijek s pouzdanim, skoro ekspertskim znanjem i poznavanjem. Na to se nadovezuje Andrićev omiljeni postupak – karakteriziranje likova po mikro-jezičnim razlikovnim karakteristikama u bosanskim govorima“. Iako je rečenica prevedena, tj. njeno denotativno značenje je prisutno, duh jezika koji je ostvaren narodski obojenim „*taj* ne hoda“ nije prenesen u potpunosti neutralnim prijevodom *il* ili *cet homme*. U prvom prijevodu, prevoditelj je riječ *ulema* objasnio u fusnoti kao „muhamedanski svećenici“. Pojam je pomalo neprecizan, pa i zastario, a mogao bi se razumjeti čak i derogatorno. U objašnjenju u fusnoti moglo bi se jednostavno napisati *savants musulmans*.

Dakle, kako smo upravo vidjeli, posebno je zanimljivo jezično razlikovno karakteriziranje. Konkretno, fra Luka Dafić zapravo je lik preuzet iz franjevačkih kronika, tj. *Ljetopisa kreševskoga samostana* fra Marijana Bogdanovića. Jezik franjevačkih kronika „se za razliku od jezika istodobne njihove teološke književnosti, konstituirao kao skup elemenata veoma raznorodnih po jezično-civilizacijskom porijeklu, ali uspijeva funkcionirati kao živ komunikacijski sistem i vjerodostojna kulturna činjenica. U temelju te strukture leži, naravno, materinski jezik ‘bosanski’ (kako su ga franjevački pisci najčešće nazivali); on je faktor organizacije i homogenizacije“ (Lovrenović 2012). Lovrenović (1986) također uspoređuje odlomke iz *Travničke hronike* i Bogdanovićeve ljetopisa te uočava veliku podudarnost. Midhat Šamić (1962: 75) primjećuje da upravo „ime Luke Dafića uzeo je iz pomenutog franjevačkog ljetopisa“, te da je Andrić ime Dafić transponirao i malo promijenio, ali i da je preuzeo čitav

jedan odlomak. Odlomak o fra Luki Dafiniću u *Travničkoj hronici* preuzima i priču i oponaša stil ljetopisa:

Izvornik: *Na 11. januara dođe mubašir jedekile s bujruntijom da je fra Luka Dafinić, hećim (u zao čas ga se zahećimio!) dao Miralemovoj snahi štetne hapove... I štetovasmo, što kadiji, što eminu groša 148. (206)*

U Bogdanovićevom ljetopisu je gotovo identična bilješka, samo što je ime fratra Tomo Dapinić:

U januaru dođe mumbašir jedekile s buruntijom da je o. fra Tomo Dapinić, hećim, (u zao čas^p ga se zahećimio!) dai Ivanu Peli rezli melem i da je od toga umro. I šćetovasmo što mumbaširu, što kadiji i eminu, i han-arač groša 846. (Bogdanović 2003: 221)

Pod bilješkom ^p stoji: „U izvorniku je, omaškom, umetnuto jedno suvišno „t“: „uzaocsastgase“. Lovrenović (1986: 24) pojašnjava da je na ovom primjeru evidentan „Andrićev dvostruki odnos prema ljetopisima, riječ je i o doslovnom preuzimanju i o slobodnom preinačavanju kroničareva iskaza, ali vidljiv je i nukleus iz kojeg gradi lik svojega fratra Luke Dafinića“.

U prijevodima na francuski ovaj odlomak izgleda ovako:

Prijevod 1: «Le onze janvier arriva Moubachir, portant des fers et une lettre disant que fra Lucas Dafinitch, médecin (maudite soit l'heure où il est devenu médecin !), avait donné à la belle-fille de Miralem des pilules dangereuses...»

«... Donné en partie au Kadi, en partie à l'Emin (I), soit une perte totale de 148 groches...» (208)

Prijevod 2 : Le 11 janvier, un fonctionnaire vint avec des chaines et un arrêté stipulant que frère Luka Dafinic, médecin (maudit soit le jour où il est devenu médecin!), avait donné à la bru de Miralem des pilules nocives... En contrepartie, nous avons payé au cadî et à l'émin 148 groches. (354)

U prvom prijevodu *mubašir* je prevedeno kao *Moubachir*, što izgleda kao vlastito ime. Riječ *mubašir* mogla je biti prevedena kao *messenger* ili *curateur*, pa i *un exécu-*

teur des ordres. U drugom prijevodu je to nadređeni pojam, opća riječ *un fonctionnaire*. Riječ *jedekile* nije uopće prevedena niti u jednom od ova dva prijevoda. Ona označava da je mubašir došao s rezervnim konjem. Rečenica *u zao čas ga se zahećimio!* prevedena je u oba slučaja propozicijski precizno, ali se duh jezika ipak izgubio. Naime, izraz *u zao čas ga se zahećimio* nosi osobit ritam i kolokvijalno-humorističan ton karakterističan za Andrićev jezik, koji on crpi iz Bogdanovićeve ljetopisa. Glagol *zahećimiti se* izveden je iz turcizma *hećim* (liječnik) i tvori duhovitu, narodno-obojevu konstrukciju, dok enklitika *ga* pojačava afektivni i govorni karakter iskaza. Premda je značenje u prijevodu preneseno, izgubljen je idiomatski kolorit i jezična živost koji u izvorniku odražavaju Andrićevu stilsku osjetljivost i duh bosanskog narodnog govora. Kako smo vidjeli već kod Nedića (2013: 228), Andrićevi su franjevci „nezgrapni i karikaturalni, ali uvijek dišu narodski i zbog toga su zanimljivi“. Bez fusnota ili dubljeg konteksta, strancima je gotovo nemoguće istinski razumjeti bogatstvo prikaza bosanskih franjevaca.

Nikolina Vrkić (2019a: 30) primjećuje da je jedno od glavnih obilježja Andrićevih fratarata „krutost i istinska pobožnost koja počiva na jednostavnosti, zgraža se svake pretjerane ‘bogomolje’“. Tako, naprimjer, vidimo sljedeći odlomak:

Izvornik: Gučegorski redovnici, istinski pobožni, ali jednostavni i tvrdi ljudi, imali su, kao i svi bosanski fratri, urođenu odvratnost prema preteranim bogomoljama, egzaltiranim vernicima i svima koji se vešaju za božje skute i ližu ploče pred oltarom. Stari ujac i su se rogušili i gundali, a jedan od njih je ostavio i zabeleženo koliko im je sumnjiv i nezgodan bio ovaj belosvetki doktor „koji se kazuje veliki zakona katoličanskoga oblužitelj, misu svako jutro slušajući, mnogovrstne devozione⁵ pokazujući“ (212-213)

⁵ Pobožnosti

Prijevod 1: Or, les moines de Goutcha Gora, sincèrement pieux mais simples et frustes, avaient, comme tous les religieux de Bosnie, un dégoût instinctif pour les bigots, les exaltes ou pour tous ceux qui se pendent aux basques de bon Dieu et lèchent les dalles autour des autels. Les vieux pères se rebiffaient et maugréaient. L'un deux a même noté combien leur paraissait douteux et antipathique ce médecin inconnu qui se disait «grand serviteur de la foi catholique, qui écoutait la messe tous les matins et affichait toutes sortes de dévotions». (214-215)

Prijevod 2 : Les moines de Guča Gora, qui étaient sincèrement croyants mais des gens simples et frustes, avaient, comme tous les frères bosniaques, une répulsion innée pour les bigots, les exaltes et tous ceux qui se pendaient aux basques de Dieu et léchaient les dalles devant l'autel. Les vieux moines étaient horripilés et bougonnaient, et l'un d'eux laissa un témoignage écrit de la méfiance et du malaise que leur inspirait ce médecin, un aventurier «qui se disait grand serviteur de la foi catholique, écoutait la messe tous les matins et faisait démonstration de toutes sortes de *devozione*». (364)

U prvom prijevodu, prevoditelj *bosanski fratri* prevodi kao *les religieux de Bosnie*, što metodom povratnog prijevoda znači *redovnici iz Bosne*. Mahom su to zaista franjevci, ali prijevod nije u potpunosti precizan ni jasan. U drugom prijevodu, prevoditeljica se odlučuje za puno precizniji prijevod s *les frères bosniaques* (bosanski fratri). Ponovo se pojavljuje riječ *ujaci*, koja je u prvom prijevodu prevedena kao *les vieux pères*, a u drugom *les vieux moines*. U oba slučaja, značenje je zaista približno, ali je kulturnospecifični element izgubljen, a time i slika franjevaca kao „bosanskih ujaka“.

5. ZAKLJUČAK

U ovom je radu istraženo kako se slika bosanskih franjevaca prikazanih u *Travničkoj hronici* Ive Andrića prenosi u frankofonu kulturu kroz dva prijevoda. Analiza je provedena paradigmatki, fokusirajući se na reprezentativne segmente u kojima su jezični, kulturni i simbolički slojevi te slike najjasnije artikulirani. Cilj je bio razumjeti ne samo kako se franjevci nazivaju i opisuju, nego i kako se njihova kulturna i povijesna posebnost prenosi ili zamagljuje u prijevodu.

Istraživanje je otkrilo nekoliko prevoditeljskih izazova, posebice u prenošenju kulturno i povijesno obojenih pojmova kao što su *fratar*, *ujak*, *Provincija* i drugih elemenata specifičnih za bosansku franjevačku tradiciju. Ti su izrazi često generalizirani ili zamijenjeni neutralnijim ili manje točnim ekvivalentima (npr. *Moine* = monah, *prêtre* = svećenik, *vêtements* = odjeća, *region* = regija), što razvodnjava posebnost franjevačkog identiteta u bosanskom kontekstu. Što je još značajnije, jezik koji su koristili franjevci (bosanski jezik) – tako duboko ukorijenjen u stilsko i kulturno naslijeđe bosanskih franjevačkih ljetopisa, koje Andrić namjerno preuzima i integrira – gubi mnogo od svoje nijanse i teksture u prijevodu.

Kontrastivna analiza prijevoda pokazuje različite pristupe i strategije. Prijevod Glouchevitcha iz 1981. godine karakterizira sklonost parafraziranju, korištenjem općih (nadređenih) pojmova i ponekad nepreciznim kulturološkim objašnjenjima (npr. *curé*, *moine*, talijanizacija imena, neispravna fusnota o podrijetlu riječi *fra*). Ovakav pristup može donekle učiniti prijevod lakše čitljivim, ali razvodnjava Andrićevo bosansko-franjevačku specifičnost. S druge strane, Delpechin prijevod teži terminološkoj dosljednosti i formalnoj vjernosti te preciznije prevodi toponime i naslove (npr. *frère*).

Naposljetku, ovaj rad tvrdi da slika bosanskih franjevaca — koja je tako središnja u Andrićevoj povijesnoj viziji Bosne — nije samo narativni element, već kulturni konstrukt duboko ugrađen u jezik. Ovaj je kulturno ukorijenjeni identitet manje vidljiv frankofonim čitateljima kojima kulturno obojene konotacije poput *fratar*, *ujak*, *Provincija* ili *Samostan Guča Gora* nisu samorazumljive kao čitateljima iz Andrićevog kulturnog prostora. U ovakvim slučajevima, prevodilačka strategija eksplikacije može poslužiti kao sredstvo kulturnog posredovanja. Prijevod, dakle, zahtijeva kulturnu osjetljivost i povijesnu svijest, ali i svijest o intertekstualnim i identitetskim slojevima izvornika.

IZVORI

1. Andrić, Ivo (2007), *Travnička hronika*, Matica hrvatska u Sarajevu - HKD Napredak Sarajevo
2. Andritch, Ivo (1981), *La Chronique de Travnik*, L'Âgèd'Homme, Lausanne
3. Andrić, Ivo (2005), *La Chronique de Travnik*, Editions du Rocher

LITERATURA

1. Allen, Graham (2011), *Intertextuality. New Critical Idiom* (2nd ed.), Routledge
2. Beljan, Iva (2011), *Pripovijedanje povijesti. Ljetopisi bosanskih franjevaca iz 18. stoljeća*, Synopsis, Zagreb/Sarajevo
3. Beljan, Iva (2014), "Travnička hronika i franjevački ljetopisi", u: Branko Tošović (ur.), *Andrićeva Hronika*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens Universität - Narodna i Univerzitetska biblioteka Republike Srpske - Svet knjige, Graz / Banja Luka / Beograd, 97–109.

4. Beljan Kovačić, Iva (2016), "Franjevački ljetopisi i suvremeni pripovjedači", *Kroatologija*, 7(2): 82–101.
5. Bogdanović, Marijan (2003), *Ljetopis kreševskog samostana*, Prir. Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo/Zagreb
6. Drljić, Rastislav (1962), "Pabirci o životu Ive Andrića prvog našeg književnog nobelovca 1961 i o 70-godišnjici njegova života", *Dobri pastir*, XI–XII, 1–4, 371–385.
7. Džaja, Srećko M. (1992), "Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini od Kulina bana do austro-ugarske okupacije", *Croatica Christiana periodica*, 16(30), 153–178.
8. Ivanković, Željko (2006), "Bosna, franjevci, Andrić – koncentrični krugovi istog", u: *Francuski konzulat u Bosni 1806-2006 i Travnička hronika Ive Andrića*, 219–225.
9. Andrić, Ivo (2008), *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, u: Branko Tošović (ur.), *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz / Nobelovac Ivo Andrić u Gracu*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, Beogradska knjiga, 277.
10. Jandrić, Ljubo (1982), *Sa Ivom Andrićem*, II. Izd, Veselin Masleša, Sarajevo
11. Kristeva, Julia (1980 [1977]), "Word, Dialogue, and Novel", in: *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*, Trans. Thomas Gora et al, Ed. Leon S. Roudiez, Columbia University press, New York, 64–69.
12. Lovrenović, Ivan (1986), "Franjevački ljetopisi u Andrićevu djelu" *Izraz: o književnosti Bosne i Hercegovine*, 3–4, 223–228.
13. Lovrenović, Ivan (2004), "Živa groblja"; dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/zapisi/ziva-groblja>
14. Lovrenović, Ivan (2012), "Ovdje se dram radosti dušom plaća" – pogovor za knjigu Ivo Andrić, "Ispovijed i druge priče"; dostupno na: <https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/ovdje-se-dram-radosti-dusom-placa-pogovor-za-knjigu-ivo-andric-ispovijed-i-druge-price>
15. Mišić, Martin, Ruža Radoš (2019), "Teorijske postavke i franjevačke kronike iz 18. Stoljeća", u: Dolores Grmača (ur.), *Intertekstualne veze: franjevački ljetopisi – Andrić – suvremeni hrvatski pripovjedači*, *Colloquia franciscana*, 1, 307–326.
16. Mlakić, Alojz (2019), *Bosanskohercegovački književnici Ivan Lovrenović i Josip, Mlakić Andrićevi Dani u Travniku 2019*, YouTube; dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=SaalQXjrFGs>

17. Narančić Kovač, Smiljana, Ivana Milković (2011), "Tko je ukrao kolačiće: intertekstualna sastavnica Alićinih pustolovina u Čudozemskoj u hrvatskim izdanjima", u: Ante Bežen i Berislav Majhut (ur.), *Redefiniranje tradicije: dječja književnost, suvremena komunikacija, jezici i dijete*, Učiteljski fakultet - ECNSI, Zagreb, 223–240.
18. Nedić, Mato (2013), "Franjevačka Bosna u djelima Ive Andrića", *Bosna franciscana*, XXI/38, 227–233.
19. Nemec, Krešimir (2013), *Buka bosanske tišine – roman o konzulskim vremenima*, u: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Školska knjiga, Zagreb, 527–565.
20. Nida, Eugene A. (1964), *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, E. J. Brill, Leiden
21. Oraić Tolić, Dubravka (1990), *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb
22. Perić, Ratko (1993), "Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini", *Crkva u svijetu*, 28(3), 356–361.
23. Šamić, Midhat (1963), *Historijski izvori Travničke hronike Ive Andrića*, Veselin Masleša, Sarajevo
24. *Trésor de la langue française informatisé (TLFi)*, Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. "Couvent"; "Monastère" Dostupno na: <https://www.cnrtl.fr/definition/couvent>; [https://www.cnrtl.fr/definition/monastère](https://www.cnrtl.fr/definition/monastere)
25. Venuti, Lawrence (2009), "Translation, Intertextuality, Interpretation", *Romance Studies*, 27(3), 157–173.
26. Vrkić, Nikolina (2019a), "Fikcionalizacija zbilje i pripovijedanje povijesti: odjeci franjevačkih ljetopisa 18. stoljeća u Andrićevu i Mlakićevu opusu", diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu - Filozofski fakultet, Zagreb
27. Vrkić, Maja (2020), "Pripovijedanje kao otpor metafizici zla", diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet, Zagreb
28. Zirdum, Andrija (1985), "Franjevački ljetopisi u Bosni i Hercegovini", *Croatica Christiana periodic*, 15, 43–64.

THE IMAGE OF BOSNIAN FRANCISCANS IN *TRAVNIČKA HRONIKA* AND ITS TRANSFER TO FRENCH CULTURE

Summary

Ivo Andrić's *Travnička hronika* is deeply rooted in the historical and cultural landscape of Bosnia, which is shaped by the permanent presence of the Franciscan tradition. In his novel, Andrić enters into an intertextual dialogue with Franciscan chronicles from the monastery of Bosna Srebrena, and additionally presents the image of a Bosnian Franciscan through culture-specific elements and the specific manner of speech and behavior of Bosnian "uncles" in a multi-ethnic and historically turbulent environment. Such a culturally and historically colored picture represents a special challenge for translators. This paper investigates how much of that image has actually been preserved and how much has been lost in the transfer to French culture. The research seeks to identify the translation strategies used to convey these elements and to assess the extent to which the target text preserves this layered historical discourse of the novel. Using the methods of contrastive linguistic analysis, we compared the original text with two translations of the novel into French. The results can contribute to broader discussions about literary translation, especially regarding the challenges of presenting intertextuality and culturally embedded narratives to a foreign readership.

Keywords: *Travnička hronika*; Ivo Andrić; image of Franciscans; culture-specific items; translation analysis

Adresa autorice
Author's address

Adriana Katavić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
ak.fortuna91@gmail.com

